

УДК 81'1(73)(092)О.Генрі7.08

ДИСКУРСИВНА СТРАТЕГІЯ ЯК МОДЕЛЬ ПРАГМАТИЧНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ КОМУНІКАНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ О. ГЕНРІ)

Рудик М. К.

Стаття присвячена вивченню прагматичних особливостей мовлення та стратегій / тактик як засобів їх реалізації. У статті подається огляд думок щодо визначення поняття дискурсивної стратегії, обґрунтовуються підходи до класифікацій стратегій та їх структури, характеризуються основні типи комунікативних стратегій англomовного суспільства, яким воно постає з новел О. Генрі.

Ключові слова: дискурсивна/мовленнєва стратегія, дискурсивна/ мовленнєва тактика, різка стратегія, помірна стратегія, мінлива стратегія.

Статья посвящена изучению прагматических особенностей речи и стратегий / тактик как средств их реализации. В статье подается обзор мнений относительно определения понятия дискурсивной стратегии, обосновываются подходы к классификациям стратегий и их структуры, характеризуются основные типы коммуникативных стратегий англоязычного общества, каким оно представляется из новелл О. Генри.

Ключевые слова: дискурсивная / речевая стратегия, дискурсивная / речевая тактика, резкая стратегия, умеренная стратегия, переменная стратегия.

The article studies speech pragmatic peculiarities and strategies/tactics as a means of their implementation. The article provides an overview of ideas regarding discursive strategy definition, as well as determines various strategies classifications approaches and their structures. It characterizes basic communicative strategy types of the English speaking society, as they are portrayed in O. Henry's novelettes.

Key words: discursive/speech strategy, discursive/speech tactic, abrupt strategy, moderate strategy, variable strategy.

Сучасні науковці виявляють підвищений інтерес до прагматичної сфери комунікації. Її ще називають мотиваційною, оскільки виявляє саме мотиви того чи іншого мовленнєвого повідомлення. Такий мотиваційний рівень мовленнєвої взаємодії науковці іменують прагматикомом [8, с. 37]. До нього відносяться мотиви й цілі особистості, що керують її мовленнєвою поведінкою. Актуальність вивчення прагматичної мовленнєвої поведінки визначається спробами вчених пізнати краще одні з найбільш таємничих і містичних куточків існування людини – її свідомість, пізнання, мислення та причини діяльності. Науковці аналізують мовленнєвий вплив з позиції авторського стилю (Герасименко О. В., Гніздечко О. М.), з позицій комунікативних стратегій і тактик як засобів згаданого раніше впливу (Морозова І. І., Юшковець І. А.), з позицій сучасності (Дмитрук О. В., Фадєєва О. В.). Дослідження у зазначеній галузі здебільшого велися з точки зору висвітлення комунікативної стратегії чи то як загального наукового поняття, чи то як відображення мотиваційного світогляду певних конкретних мовних особистостей. **Метою** нашого дослідження є узагальнення розгалужених понять щодо дискурсивних стратегій і тактик та відображення деяких характерних типів стратегій англomовного суспільства певної історичної доби, а саме кінця ХІХ – початку ХХ століття. До завдань дослідження відносяться аналіз думок щодо визначення поняття дискурсивної стратегії і тактики, обґрунтування підходів до класифікацій стратегій та їх структури, характеристика основних типів комунікативних стратегій англomовного суспільства, якими вони постають з персонажного мовлення в новелах О. Генрі. Дискурсивні стратегії, хоча й виділяються у мові в дослідницьких цілях, але, тим не менш, вони є лише

частинами мовленнєвої взаємодії, нерозривно пов'язані з усіма складовими (контекстом, ситуацією, соціальними і психологічними особливостями комунікантів) і мають свій вплив тільки в складі цих взаємозв'язків. Саме такий підхід до мотиваційних висловів визначає актуальність роботи.

Мотиви й цілі мовних особистостей дійових осіб, як компоненти їх психічної сутності, реалізуються через аналіз мовного матеріалу з позицій прагмалінгвістичного підходу. У прагмалінгвістиці мовлення трактується як цілеспрямована діяльність людини, продуктом якої є текст [1, с. 12]. В основі прагмалінгвістичних досліджень лежать декілька аспектів. По-перше, це комунікативні потреби мовця та його компетенція – мовна та комунікативна. **Мовна компетенція** включає знання правил вимови, словникового складу та вміння будувати висловлення відповідно до граматичних норм конкретної мови. **Комунікативна компетенція** передбачає вміння спілкуватися, тобто знати, *що* сказати за певних обставин і *як*, тобто які мовні засоби обрати для досягнення бажаного результату в певних соціальних контекстах [11, с. 36]. Поєднання обох видів компетенції забезпечує ефективність мовленнєвої діяльності особистості, тобто перлокутивний ефект, сутність якого полягає в успішному сприйнятті адресатом змісту повідомлення. Серед принципів прагмалінгвістичного дослідження слід виділити комунікативну здатність і готовність мовця цілеспрямовано будувати висловлення, які досягають бажаного перлокутивного ефекту. Саме такі комунікативні потреби й здібності слугують в нашому дослідженні одиницями аналізу мотиваційного рівня мовної особистості, відображеної в новелах О. Генрі. Інструментарій прагматичного аналізу докладно розроблений в теорії мовленнєвих актів [13, с. 119-129; 14, с. 271-278; 17, с. 48; 26, с. 211-212; 30, с. 179-216; 31, с. 19-50]. В нашій роботі вивчення теорії мовленнєвих актів обмежується акцентуванням лише на одному із аспектів – аналізі перлокутивного ефекту мовленнєвої взаємодії крізь призму виявлення та пояснення стратегій і тактик персонажного мовлення.

Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мовлення уможливорює дослідження мовної особистості шляхом аналізу продукovanого нею дискурсу. Прагматичні риси колективної мовної особистості англomовних носіїв, зображених у новелах О. Генрі, знаходять своє відображення у специфічному наборі використовуваних ними дискурсивних стратегій і тактик. Під **дискурсивною стратегією** розуміється комунікативна лінія мовленнєвої поведінки, в якій система різних вербальних засобів використовується для досягнення певної комунікативної мети, стратегічного результату [9, с. 53]. Також **дискурсивна стратегія** трактується як складна модель, що відображає правила поведінки в мовленнєвій ситуації спілкування [6, с. 119]. У нашій роботі **дискурсивна стратегія** позначає сукупність певних комунікативних тактичних прийомів, які формують спосіб, форму та манеру подачі мовленнєвого матеріалу.

Поняття дискурсивної стратегії персонажів включає їх комунікативні задуми, світоглядні цінності, оцінююче ставлення до предмету мовлення, а також внутрішні прагматичні бажання мовця. Дискурсивна стратегія, якій свідомо надається перевага мовцем, “стоїть” нібито понад текстом, надихаючи відповідні тактики її реалізації [4, с. 94]. Дискурсивна стратегія проявляється в характерних зразках комунікативної поведінки мовної особистості через використання дискурсивних тактик. **Дискурсивну**, або **мовленнєву**, тактику розуміють як сукупність дій, що виконуються в певній послідовності та підпорядковуються певним правилам для досягнення комунікативної мети [12, с. 4]. У нашому дослідженні **дискурсивна / мовленнєва тактика** трактується як конкретна реалізація дискурсивної стратегії, виражена конкретними типами висловлень чи певною низкою комунікативних дій.

Аналіз, виявлення та зображення дискурсивних стратегій входить у коло завдань прагматики. В різних дослідженнях з даної проблематики виділяються різноманітні складники дискурсивної стратегії [2, с. 343-349; 5, с. 153-157; 6, с. 120; 20, с. 413-415; 22, с. 69-75]. Ми виділяємо такі **структурні компоненти дискурсивної стратегії**: а) емоції й почуття мовців, їх задуми та психологічні настанови; б) характер та структура повідомлень; в) логічні та послідовні припущення носіїв мови, що ґрунтуються на досвіді кожного окремого мовця; г) синтаксичні структури, що ґрунтуються на виборі жанрових особливостей;

д) загальні стилістичні засоби композиційної організації змісту мовлення; є) дотримання загальноприйнятих постулатів і принципів задоволення кооперованої мовленнєвої взаємодії. У нашому дослідженні не всі згадані чинники розглядатимуться докладно. Оскільки аналіз ілюстративного матеріалу виконується в межах лінгвістичного дослідження, особлива увага в роботі приділяється стилістичному та прагматичному рівням структурної організації стратегічної моделі мовленнєвої поведінки персонажів. У фокусі нашої уваги знаходяться правила й закономірності побудови персонажного дискурсу в комунікативно-прагматичному й метакомунікативному аспектах його вивчення.

Дотримання риторичних норм англomовного дискурсу є однією з головних умов успішної комунікації. До основних **риторичних норм англomовного дискурсу** належать: 1) загальноприйняті постулати мовленнєвого спілкування, 2) національно-культурні традиції, 3) функціональні стандарти (етикет мовного спілкування). План вираження етикету в кожній мові є національно специфічним [10, с. 103; 19, с. 49]. Зокрема, національно-мовна своєрідність англomовного персонажного мовлення полягає в дотриманні комунікативних принципів ввічливості та кооперації [16, с. 46-49; 21, с. 56-69; 24, с. 83-106; 25, с. 141-158; 26, с. 121-129], у навмисній некатегоричності викладу [23, с. 187-210; 29, с. 3-23], у компромісі між гарними манерами й правдивістю, в стриманості мовлення.

Для позитивного використання дискурсивної стратегії шляхом вживання відповідних тактик велику роль відіграють **постулати**: а) *осмислення*, що має на меті необхідність досягнення між комунікантами однакового світоглядного розуміння дійсності; б) *чіткості* – потреба у ясності висловлення, мовлення без подвійного змісту з метою правильного розуміння інформації адресатом; в) *достатності*, тобто існування достатньої кількості засобів мовної репрезентації повідомлення для адекватного сприймання його змісту; г) *ситуативності*, що обумовлюється вправністю підтримувати бесіду в потрібному руслі [7, с. 239], узгоджено з темою, комунікативним наміром, вмінням добирати потрібні вислови згідно з ситуацією. Дотримуючись указаних постулатів, максимум та принципів мовленнєвої взаємодії, кожна мовна особистість, належно до своїх комунікативних бажань, добирає необхідний тип дискурсивної стратегії.

Обумовлена риторичними нормами англomовного спілкування, мовленнєва діяльність комунікантів проявляється в художньому дискурсі О. Генрі через використання трьох основних типів дискурсивних стратегій: різкої, помірної та мінливої. Деякі науковці характеризують схожі типи дискурсивних стратегій як жорсткий, м'який та гнучкий [15, с. 51; 6, с. 121; 11, с. 42-44; 18, с. 9-16]. Така класифікація науково обґрунтована, проте ми вважаємо, що таке формулювання є дещо категоричним, оскільки дискурсивні стратегії не є чистими, тобто зазвичай мають у собі риси усіх типів, не лише одного. Ми можемо їх диференціювати лише за домінуючими ознаками, але не єдиними. Створення стилю мовленнєвої поведінки регламентується морально-етичними знаннями мовців, що пов'язано з відповідністю або невідповідністю риторичним нормам англomовного спілкування. Тож, для **різкої** дискурсивної стратегії характерним є навмисне порушення принципів, постулатів та норм мовленнєвого спілкування. В свою чергу відповідність мовця правилам мовленнєвої поведінки, мовленнєва повага до співрозмовника, що говорить про дотримання принципів мовленнєвої ввічливості та кооперації, є властивими рисами **помірної** дискурсивної стратегії. **Мінлива** дискурсивна стратегія розглядається як мовленнєва взаємодія людини через зміну своєї комунікативної поведінки від підлесника до агресора відповідно до ситуації.

Найбільш виразно різниця між різними типами простежується в мовленнєвих взаємодіях комунікантів. Так, злодії, звертаючись у листі до батька викраденої дитини, обирають різкі форми вербального впливу заради отримання викупу, тоді як містер Дорсет, батько, відповідає помірною відмовою:

“Ebenezer Dorset, esq.:

We have your boy concealed in a place far from Summit. It is useless for you or the most skilful detectives to attempt to find him. Absolutely, the only terms on which you can have him restored to you are these: we demand fifteen hundred dollars for

his return... . If you attempt any treachery or fail to comply with our demand as stated, you will never see your boy again These terms are final

Two desperate man.”

“Two desperate men.

Gentlemen: I received your letter to-day by post, in regard to the ransom you ask for the return of my son. I think you are a little high in your demands, and I hereby make you a counter-proposition, which I am inclined to believe you will accept. You bring Johnny home and pay me two hundred dollars You had better come at night

Very respectfully, Ebenezer Dorset” [28, с. 201-205].

Намір здійснити вплив на батьків та бажання за будь-яких умов отримати гроші спричиняють вибір злодіями різкої дискурсивної стратегії, що реалізується шляхом використання тактик **підтвердження своєї влади над родиною** (*it is useless for you or the most skilful detectives to attempt to find him*), **демонстрування відсутності можливих перемов** (*absolutely, the only terms on which you can have him restored to you ...; these terms are final*) та **наполегливого залякування** за допомогою використання мовленнєвих актів – комісивів-погроз [3, с. 56] (*if you attempt any treachery ... you will never see your boy again*). Специфіка мовленнєвої поведінки містера Дорсета зумовлена впевненістю в правильності своїх поглядів. Бажання запевнити злодіїв у недоцільності їхніх вимог реалізується через вживання операторів дискурсивного пом'якшення категоричності висловлень (*gentlemen; you ask for ...; I am inclined to believe; you had better ...; very respectfully ...*), що свідчить про втілення принципу мовленнєвої ввічливості як провідного комунікативного постулату.

Мінлива дискурсивна стратегія поєднує в собі елементи різкої та помірної ліній мовленнєвої поведінки і є досить поширеним способом англомовної вербальної комунікації. Саме мінлива дискурсивна стратегія реалізується в розмові злодія Чорного Біла, який видає себе за містера Персівалю Сент Клера, та його працедавця містера Генрі Огдена. Останній ненав'язливо звинувачується в злочинах, скоєних Чорним Білом, який у такий спосіб намагається зняти із себе підозру:

– There's one thousand dollars reward for his capture, – says Ogden.

– I don't need that kind of money. The twelve dollars a month you pay me is enough If Black Bill was to have come down this way and bought a little sheep ranch and

– Stop, – says Ogden, getting out of his chair and looking pretty vicious. – Do you mean to insinuate

– Nothing. No insinuations. If Black Bill had come down here ... he'd never have anything to fear from me.

Ogden looks black as camp-coffee for nine second, and then he laughs, amused.

– You'll do. Saint Clair. If I was Black Bill I wouldn't be afraid to trust you. Let's have a game or two of seven-up to-night. That is, if you don't mind playing with a train-robber [27, с. 119-120].

У наведеному текстовому фрагменті спостерігаємо, як містер Огден поступово переходить від помірних нормативних формул мовленнєвої поведінки до більш різких. Він починає розмову з викладення сутності справи (*there's one thousand dollars reward for his capture*), однак, отримавши у відповідь натяк на свою причетність до пограбування, починає збентежено змінювати тональність розмови (*stop ... do you mean to insinuate ...*). Роздратований нахабністю співрозмовника, Огден виплескує свої емоції у вигляді іронічно-скептичних висловлень (*you'll do, Saint Clair Let's have a game ..., that is, if you don't mind playing with a train-robber*), що свідчить про часткове порушення принципу мовленнєвої ввічливості.

Отже, комунікативно-прагматичні риси мовної особистості англомовного носія знаходять своє відображення у специфічному наборі використовуваних ним дискурсивних стратегій і тактик, що відхиляються на користь комунікативно-функціональних різновидів персонажного дискурсу. Існування багатьох інтерпретацій та класифікацій дискурсивних стратегій свідчить про інтерес до цього

явища. Остаточне з'ясування усіх мотиваційних настанов мовної особистості залишається одним із суперечливих питань, пов'язаних із розкриттям нових сторін цього феномену, з урахуванням морально-етичних знань комунікантів, його соціальної приналежності, культурно-історичних традицій епохи, у яку живе мовець, та багатьох інших аспектів. Це підтверджує актуальність ширшого і глибшого вивчення лінгвістичної природи комунікативних стратегій та особливостей їх актуалізації в англomовному дискурсі. Перспективним вважаємо дослідження дискурсивних стратегій і тактик їх реалізації з позиції мовленнєвого вираження статусу адресата, гендерних / вікових особливостей та вивчення соціолінгвістичних особливостей мотиваційного феномену.

Література

1. Бацевич Ф. С. Категорії комунікативної лінгвістики: Спроба визначення / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2003. – № 6. – С. 12-26.
2. Бергельсон М. Б. Прагматический “принцип приоритета” и его отражение в грамматике языка / М. Б. Бергельсон, А. Е. Кибрик // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40, № 4. – С. 343-355.
3. Богданов В. В. Речевое общение. / В. В. Богданов – Л.: ЛОТКЗ, 1990. – 87 с.
4. Болотова Г. А. Труды В.В. Виноградова и проблемы текста // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. – 1995. – № 4. – С. 84-98.
5. Ван Дейк Т.А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 153-211.
6. Гніздечко О.М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англomовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2005. – 203 с.
7. Загібалов Т.Е. Специфика дискурса языковой личности // Филология, литературоведение, лингвистика. – 2002. – № 13. – С. 239-245.
8. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
9. Ключев Е.В. Речевая коммуникация / Е.В. Ключев. – М.: ПРИОР, 1998. – 87 с.
10. Максимова М. В. Стилистические параметры текстовой модальности (на материале английских научно-лингвистических монографий): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1993. – 198 с.
11. Морякіна І.А. Мовна особистість у художній прозі Дж.Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2005. – 205 с.
12. Овцына Л.Ю. Стили коммуникативного поведения в английской лингвокультуре XIX века. – Режим доступу до джерела:
<http://language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0187&lang=rus>
13. Остин Дж.Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVII: Теория речевых актов. – С. 119-129.
14. Почепцов Г. Г. Фатическая метакоммуникация // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин: Калининск. гос. ун-т, 1981. – С. 271-278.
15. Пушкин А. А. Прагмалингвистические характеристики дискурса личности // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: Издательство КГУ. – 1989. – С. 45-54.
16. Старикова О. М. Принцип ввічливості у сучасній англomовній науковій рецензії / О. М. Старикова, О. М. Ільченко // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 1998. – Т. 1, № 1. – С. 46-49.
17. Степанов Ю.С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности // Язык и наука конца XX века. – М.: Просвещение, 1995. – С. 44-48.
18. Сусов И.П. Личность как субъект языкового общения // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: Издательство КГУ, 1989. – С. 9-16.
19. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: Лингвистический и методический аспекты. – М.: Русский язык, 1982. – 126 с.
20. Энквист Н.Э. Стили как стратегии в моделировании текста // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – 1988. – № 4. – С. 413-424.

21. Brown P., Levinson S. Universals in Language Usage: Politeness Phenomena // Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1978. – P. 56-289.
22. Camiciotti G. Editorial Strategies and Metadiscourse in Marshall's Elements of Economics of Industry // Dialogue within Discourse Communities: Metadiscursive Perspectives on Academic Genres. – Tübingen: Max Niemeyer, 2005. – P. 67-85.
23. Fraser B. Hedged Performatives // Syntax and Semantics. – London; New York: Academic Press, 1975. – Vol. 3: Speech acts. – P. 187-210.
24. Gordon D., Lakoff G. Conversational Postulates // Syntax and Semantics. – London; New York: Academic Press, 1975. – Vol. 3: Speech acts. – P. 83-106.
25. Grice H. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. – London; New York: Academic Press, 1975. – Vol. 3: Speech Acts. – P. 124-165.
26. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – London; New York: Longman, 1983. – 250 p.
27. O.Henry. The Hiding of Black Bill // Selected Stories. – M.: Progress Publishers, 1977. – P. 115-128.
28. O.Henry. The Ransom of Red Chief // Selected Stories. – M.: Progress Publishers, 1977. – P. 192-207.
29. Poos D., Simpson R. Cross-Disciplinary Comparisons of Hedging: Some Findings from the Michigan Corpus of Academic Spoken English // Using Corpora to Explore Linguistic Variation. – Amsterdam: Benjamins, 2002. – P. 3-23.
30. Searle I.R., Vanderveken D. Foundations of Illocutionary Logic. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – P. 12-216.
31. Wierzbicka A. English Speech Act Verbs: A Semantic Dictionary. – New York: Academic Press, 1987. – P. 19-50.